

ВЪВЕДЕНИЕ

Изчезналият завоевател

Чингис хан е бил човек на действието.¹

„Уошингтън Пост“, 1989 г.

През 1937 г. душата на Чингис хан изчезва от будисткия манастир в Централна Монголия край Лунната река под черните склонове на планината Шанх, където верните ламы са я пазили и почитали в продължение на векове. През 30-те години на XX век слугите на Сталин избиват около 30 000 монголци в поредица от кампании срещу тяхната култура и религия. Войниците опустошават манастир след манастир, разстрелват монасите, изнасилват монахините, унищожават религиозните предмети, разграбват библиотеките, изгарят свещените писания и разрушават храмовете. Казват, че някой тайно измъкнал вместилището с душата на Чингис хан от манастира Шанх и го отнесъл на съхранение в столицата Улан Батор, където следите на реликвата накрая се изгубват.

През вековете в хълмистите, обрасли с трева степи във вътрешността на Азия, воинът скотовъдец носел Знаме на духа, сулде, направено от конски косми, взети от неговите най-добри жребци и завързани за дръжката на копие точно под острието. Навсякъде, където спирал да лагерува, воинът забивал пред входа си Знамето на духа като знак за своята идентичност и свой постоянен страж. Знамето на духа винаги стояло на открито, под Вечното синьо небе, което монголите издигали в култ. Конски-

те косми се веели на степния бриз, който духа почти постоянно, като улавяли мощта на вятъра, небето и слънцето, а знамето предавало тази мощ от природата на воина. Вятърът в конските косми вдъхновявал мечтите на боеца и му давал кураж да следва съдбата си. Развяваното и усуквано от вятъра знаме подканвало своя собственик да се стреми напред, примамвало го от едно място към друго, за да търси по-добри пасища, да изследва нови възможности и да се впуска в приключения, да гради собствена-та си съдба в живота си на този свят. Мъжът и неговото Знаме на духа се преплитали в толкова тясно единство, че казвали, че след смъртта на воина неговият дух остава завинаги в тези конски кичури. Докато воинът бил жив, в знамето от конски косми се съдържала неговата съдба; в смъртта то ставало негова душа. Физическото тяло бързо преминавало във властта на природата, но душата живеела вечно в конските кичури, за да вдъхновява бъдещите поколения.

Чингис хан имал едно знаме от бели коне за мирно време и едно от черни коне, с което да води хората си във война. Бялото изчезнало на ранен етап от историята, но черното се запазило като хранилище на душата му. През столетията след неговата смърт монголите продължавали да почитат знамето, в което живеела душата му. През XVI в. един от неговите потомци, ламата Дзанабадзар, построил манастира с тази специална мисия – да съхранява знамето, което се веело в него. В бури и урагани, нашествия и граждански войни повече от хиляда монаси от сектата „Жълта шапка“ в тибетския будизъм пазили великото знаме, но се оказали безсилни пред тоталитарната политика на дваисетия век. Монасите били избити и Знамето на духа изчезнало.

Чингис хан не бил предопределен за своята съдба; той сам бил нейният творец. Твърде невероятно изглеждало някога да се сдобие с достатъчно коне, за да създаде Знаме на духа, и още по-малко – да следва това знаме по света. Момчето, което по-късно станало Чингис хан, израснало в свят на изключително насилие и племенни вражди, включващи убийства, похищения и поробване. Син на прокудено семейство, оставено да умре в

степта, той вероятно е срещал не повече от няколкостотин души в детството си и нямал никакво формално образование. От тази безмилостна среда изучил в ужасни подробности пълната гама на човешките емоции: желание, амбиция, жестокост. Още като дете убил своя по-голям полубрат, попаднал в плен и робство при враждебен клан и успял да избяга от похитителите си.

В подобни ужасяващи условия момчето проявило инстинкт за оцеляване и самосъхранение, но почти нищо не загатвало за бъдещите му постижения. Детето се бояло от кучета и лесно се разплаквало. По-малкият му брат бил по-силен от него, борел се и стрелял с лък по-добре; неговият полубрат го тормозел и командвал. От тези обстоятелства, в които бил поставен – глад, унижение, отвличане и робство, – започнало неговото дълго изкачване към властта. Още преди да достигне пубертет, той създал двете най-важни връзки в живота си. Заклел се във вечно приятелство и вяност с друго, малко по-голямо момче, което станало неговият най-близък другар в младостта, но станало най-заклетия му враг в зряла възраст; и открил момичето, което щял да обича цял живот и което щял да направи майка на императори. Способността да встъпва както в дружба, така и във вражда, която Чингис хан изградил на младини, се запазила през целия му живот и станала отличителна черта на неговия характер. Мъчителните въпроси на любовта и бащинството, които възниквали под споделената завивка или в мъждукащата светлина на семейното огнище, се проектирали върху голямата сцена на световната история. Неговите лични цели, желания и страхове погълнали света.

Година след година той постепенно побеждавал всеки по-могъщ от себе си, докато покорил всяко от племената в степите на Монголия. На петдесет години – възраст, на която за повечето велики завоеватели дните на битки били вече минало – Чингис хан бил призован от Знамето на духа си да напусне границите на своята затънтена родина и да се изправи срещу армиите на цивилизованите народи, които от векове притеснявали номадските племена и ги обръщали в робство. През останалите години от живота си той следвал това Знаме на духа към нови и нови побе-

ди през Гоби и Жълтата река до китайските царства, през турските и персийските земи в Централна Азия и през планините на Афганистан до река Инд.

В завоеванията, които извършвала едно след друго, монголската армия направила от войната междуконтинентална дейност, която се водела на различни фронтове на хиляди километри разстояние. В сравнение с новите бойни методи на Чингис хан бронираните рицари на средновековна Европа изглеждали отживелица и това довело до замяната им с отряди дисциплинирана конница, които се придвижвали съгласувано. Вместо да разчита на отбранителни укрепления, той се възползвал блестящо от бързината и изненадата на бойното поле и усъвършенствал изкуството на обсадата до такава степен, че сложил край на епохата на градовете с крепостни стени. Чингис хан научил народа си не само да води бой на огромни разстояния, но и да поддържа кампаниите в продължение на години, десетилетия и в крайна сметка три поколения на постоянни сражения.

За двайсет и пет години монголската армия подчинила повече земи и хора, отколкото римляните били завладели за четирисотин години. Чингис хан, заедно със своите синове и внуци покорил най-гъсто населените цивилизации на XIII в. Независимо дали ги измерваме с общата численост на завладените народи, броя на анексираните страни или сумарната площ на завзетите територии, завоеванията на Чингис хан са двойно по-големи от тези на който и да е друг в историята. Копитата на конете, които монголските воители яздили, са се врязвали във водите на всяка река и всяко езеро от Тихия океан до Средиземно море. В своя апогей империята обхващала между 28 и 31 милиона кв.км без прекъсване – област с приблизителните размери на африканския континент и значително по-голяма от Северна Америка, включително общата територия на САЩ, Канада, Мексико, Централна Америка и островите от Карибския басейн. Тя се простирала от снежната тундра на Сибир до знойните равнини на Индия, от оризищата на Виетнам до житните полета на Унгария и от Корея до Балканския полуостров. По-голямата част от днешното население на света живее в страни, които са

били завладени от монголите; на съвременната световна карта завоеванията на Чингис хан включват трийсет страни с повече от 3 милиарда души население. Най-удивителният аспект на това постижение е, че цялото монголско племе под негово предводителство наброявало около един милион – по-малко, отколкото е работната сила на някои днешни корпорации. От тези милион души той набирал войската си, която се състояла от най-много 100 000 воини – маса, която спокойно би могла да се побере в някои от по-големите спортни стадиони на модерната епоха.

Американците могат да разберат постижението на Чингис хан, ако си представят, че Съединените щати са били основани не от група образовани търговци или богати плантатори, а от един от неграмотните роби в страната, който единствено със своята силна личност, харизма и решителност е успял да освободи Америка от чуждата власт, да обедини хората, да създаде азбука, да напише конституцията, да установи пълна религиозна свобода, да изобрети нова военна система, да осъществи военен поход от Канада до Бразилия и да прокара търговски пътища в свободна икономическа зона, която се простира на територията на различни континенти. Във всеки аспект и от всяка гледна точка мащабът и обхватът на постигнатото от Чингис хан са предизвикателство за въображението и изпитание за ресурсите на научното обяснение.

Докато конницата му се носела в атака през тринайсетия век, Чингис хан преначертавал границите на света. Негов градивен материал бил не камъкът, а народите. Огромният брой малки царства не го удовлетворявали и той консолидирал по-малките страни в по-големи. В Източна Европа монголите обединили дванайсет славянски княжества и градове в една голяма руска държава. В Източна Азия в течение на три поколения те създали Китай, сливайки остатъците от династията Сун на юг със земите на джурчените в Манджурия, Тибет на запад, тангутското царство в съседство с Гоби и уйгурските области в Източен Туркестан. С разширяването на властта си монголите създали страни като Корея и Индия, които са се съхранили до наши дни приблизително в границите, очертани от техните монголски завоеватели.

Империята на Чингис хан обединила и сляла множеството обкръжаващи го цивилизации в нов световен порядък. В момента, когато се родил, през 1162 г., Старият свят се състоял от редица регионални цивилизации, всяка от които на практика не познавала друга с изключение на най-близките си съседи. Никой в Китай не бил чувал за Европа, никой в Европа не бил чувал за Китай и, доколкото е известно, никой не бил извършвал пътешествие от едното място до другото. Към годината на смъртта му между тях съществували изградени от него дипломатически и търговски връзки, които са се запазили до днес.

Чингис хан разрушил феодалната система на аристократични привилегии и рождени права и изградил нова и уникална система, която се основавала на заслугите, верността и постиженията. Той организирал разединените и заспали търговски градове по Пътя на коприната в най-голямата зона за свободна търговия в историята. Понижил данъците за всички и напълно освободил от тях лекарите, учителите, свещениците и образователните институции. Въвел редовно преброяване и създал първата международна пощенска система. Неговата империя не била от онези, които трупат богатства и съкровища; вместо това той разпределял придобитите в битка блага, така че да влязат отново в обращение в търговията. Създал международни закони и признал властта на върховния закон на Вечното синьо небе над всички народи. В епоха, когато повечето владетели смятали, че стоят над закона, Чингис хан държал управниците да отговарят пред закона по същия начин, както и най-незначителният скотовъдец. Той разрешил религиозната свобода в своите владения, макар че изисквал абсолютна лоялност от своите поданици от всички религии в покорените земи. Настоявал да се спазва законът и отменил изтезанията, но предприел големи кампании за издирване и изстребване на разбойници и убийци. Отказвал да държи заложенници и вместо това въвел новаторската практика да се предоставя дипломатически имунитет на всички посланици и пратеници, включително тези от враждебни народи, с които воювал.

Чингис хан оставил империята си на толкова солидни основи, че тя продължила да расте още 150 години. След това, през

вековете след нейното разпадане, неговите потомци продължили да управляват множество по-малки империи и големи страни – от Русия, Турция и Индия до Китай и Персия. Титлите им били еkleктично разнообразни, включително хан, император, султан, цар, шах, емир и Далай Лама. Следи от империята се запазили под управлението на неговите наследници в продължение на седем века. От тях произхождат могулите, управлявали в Индия до 1857 г., когато британците прогонват император Бахадур Шах II и отрязват главите на двама от синовете и на внука му. Последният управляващ потомък на Чингис хан, Алим хан, емирът на Бухара, остава на власт в Узбекистан до 1920 г., когато е свален от надигащата се вълна на Съветската революция.

Историята осъжда повечето завоеватели на жалка и преждевременна смърт. Александър Велики умира на 33 години при мистериозни обстоятелства във Вавилон, докато неговите последователи избиват семейството му и си разделят земите му. Юлий Цезар пада под ударите на аристократи от собствения си кръг и бивши съюзници в залата на Римския сенат. След като е принуден да преживее унищожението и отмяната на всички свои завоевания, самотният и озлобен Наполеон умира в уединение като затворник на един от най-отдалечените и недостъпни острови на планетата. Близко седемдесетгодишният Чингис хан обаче издъхнал в леглото си в своя стан, заобиколен от любящо семейство, верни приятели и предани войници, готови да рискуват живота си по негова заповед. Той умрял през лятото на 1227 г., по време на кампания срещу тангутите по горното течение на Жълтата река – или, по думите на монголите, за които е отвратително самото споменаване на смърт или болест, тогава „се възкачил на небето“. Тайната, която обгръща причината за смъртта му години след нея, дала повод за спекулации и по-късно послужила за вдъхновение на легенди, които, покрити с патината на времето, често придобиват вида на исторически факт. Плано ди Карпини, първият европейски посланик при монголите, пише, че Чингис хан загинал, поразен от мълния. Марко Поло, който пътувал надлъж и нашир в Империята на монголите по време на управление-

то на Кубилай* хан, внук на Чингис хан, съобщава, че Чингис хан умрял от получена рана от стрела в коляното. Някои твърдели, че са го отровили незнайни врагове. В друга версия се казва, че бил убит от магията на тунгутския цар, срещу когото воювал. Според една от историите, които разпространяват неговите хулители, пленената тангутска царица поставила във вагината си приспособление, което при сексуалния акт на Чингис хан с нея откъснало половите му органи и той умрял в ужасни мъки.

В разрез с множеството версии за гибелта му, неговата смърт в номадския гер (юрта), подобен на този, в който се родил някога, показва до каква степен е успял да съхрани традиционния начин на живот на своя народ; и колкото и да е парадоксално, в процеса на неговото запазване, преобразил човешкото общество. Войниците на Чингис хан съпроводи́ли тялото на загиналия си вожд до неговата родина в Монголия, за да бъде тайно погребан. След смъртта му неговите последователи го заровили в пръстта на родната му земя анонимно, без мавзолей, храм, пирамида или дори малък надгробен камък, за да отбележат мястото, където почива. Според монголското вярване тялото на мъртвия трябва да бъде оставено в покой и не се нуждае от паметник, защото душата вече не е в него; тя продължава да живее в Знамето на духа. Погребан, Чингис хан изчезва мълчаливо обратно в необятните простори на Монголия, откъдето е дошъл. Крайното място остава неизвестно, но при липсата на надеждна информация хората съчинявали своя собствена история, разкрасена с множество драматични щрихи. Един от често пресъздаваните разкази гласи, че войниците от неговия погребален кортеж убили всеки човек и животно, които срещнали по време на четирийсетдневното си пътуване, и че след тайното погребение осемстотин конници утъпкали мястото неколkokратно, за да заличат гроба. След това, според същите фантастични предания, конниците на свой ред също били убити от друг отряд войници, за да не могат да съобщат къде е разположено мястото, а накрая тези войници също били убити от други.

* Или Хубилай. – Б.пр.

След тайното погребение в неговата родина войниците отцепили целия район от стотици квадратни километри. Там не можел да влиза никой освен семейството на Чингис хан и отряд специално обучени воители, поставени там, за да убиват всеки на-трапник. В продължение на близо осемстотин години тази об-ласт дълбоко в сърцето на Азия, наречена Их Хориг или Вели-кото табу, останала недостъпна. Всички тайни на империята на Чингис хан като че ли са заключени в неговата загадъчна родина. Дълго след като Монголската империя се разпаднала и в части от Монголия нахлули чужди войски, монголите не допускали никой да престъпи свещените предели на техния прародител. Въпреки че монголите в крайна сметка приели будизма, наследниците на Чингис хан отказвали да позволят на свещениците да построят храм, манастир или мемориал, който да отбележи мястото на не-говото погребение.

През XX в., за да изключат възможността родното място и гробът на Чингис хан да станат притегателен център за нацио-налисти, съветските управници го охраняват строго. Вместо да го наричат „Великото табу“ или да използват някое от истори-ческите му имена, които биха могли да съдържат намек за Чин-гис хан, властите му дават бюрократичното название „Район със строго ограничен достъп“. Те го отделят по административен път от областта наоколо и го поставят под прекия надзор на централното правителство, което на свой ред е строго контро-лирано от Москва. Съветите изолират допълнително Района със строго ограничен достъп, който обхваща 1 милион хектара, като очертават около него още една област със същата площ, наре-чена „Район с ограничен достъп“. За да попречи на навлизането в границите на тази област, през комунистическата епоха пра-вителството не строи там нито пътища, нито мостове. Съветите подържат добре укрепена военновъздушна база за МИГ-ове, а вероятно и арсенал от ядрени оръжия в областта между Района с ограничен достъп и монголската столица Улан Батор. Голяма съветска танкова база блокира входа към забранената зона, а рус-ките военни използват областта за учебна артилерийска стрелба и танкови маневри.

Монголите не са направили важни технологични открития, не са основали нова религия, не са създали много книги или драматургични творби и не са дали на света нови земеделски култури или методи за обработване на земята. Сред познатите им занаяти не фигурират тъкачеството, металургията и грънчарството, нито дори хлебопекарството. Те не са произвеждали нито порцелан, нито керамика, не са рисували картини и не са строили сгради. При това обаче в процеса на завоюване на редица чужди култури монголите обединявали и предавали всички тези умения от една цивилизация на друга.

Единствените трайни постройки, издигнати от Чингис хан, били мостовете. Въпреки че се отнасял презрително към строителството на замъци, крепости, градове или стени, по време на своите походи той вероятно е изградил повече мостове от всеки друг владетел в историята. Чингис хан прехвърлил стотици малки и големи реки, за да ускори придвижването на своите войски и стоки. Монголите целенасочено отворили света за нов обмен не само на стоки, но и на идеи и знания. Те довели германски миньори в Китай и китайски лекари в Персия. Това движение засягало неща с най-различен мащаб – от монументални до незначителни. Монголите разпространявали употребата на килими навсякъде, където стъпвали, и пренесли лимоните и морковите от Персия до Китай – също както и юфката, картите за игра и чая от Китай до западните страни. Довели майстор по металообработване от Париж, за да построи фонтан в сухите степи на Монголия, наели английски благородник да служи като преводач във войската им и въвели китайския метод за снемане на отпечатъци в Персия. Те финансирали построяването на християнски църкви в Китай, на будистки храмове и ступи в Персия и на мюсюлмански коранически училища в Русия. Монголите препускали по земното кълбо като завоеватели, но също и като несравними културни носители на цивилизация.

Монголите, които наследили империята на Чингис хан, определено се стремели да подпомагат движението на продукти и стоки и да ги съчетават по начини, от които възниквали напълно нови продукти и безпрецедентни изобретения. Когато техни-

те извънредно способни инженери от Китай, Персия и Европа комбинирали китайския барут с мюсюлмански огнехвъргачки и приложили европейската камбанолеярна технология, те създали оръдието – техническо нововъведение от напълно нов порядък, от което произлязъл огромният съвременен арсенал от оръжия – от пистолети до ракети. Всяко нещо поотделно имало значение, но най-сериозно влияние оказал начинът, по който монголите подбирали и съчетавали технологии, за да създадат необичайни хибриди.

Монголите демонстрирали искрено и трайно интернационалистично устремление в своите политически, икономически и интелектуални начинания. Те се стремели не просто да завладеят света, а да установят глобален ред, основан на свободна търговия, единно международно право и универсална азбука, с която да се пише на всички езици. Внукът на Чингис хан, Кубилай хан, въвел в обращение книжна валута, която да се използва навсякъде, и се опитал да създаде начални училища за универсално основно образование на всички деца с цел масово ограмотяване. Монголите усъвършенствали и съчетали различни календари, за да съставят календар за десет хиляди години, по-точен от всеки предишен, и финансирали създаването на най-големите карти, изработвани дотогава. Те стимулирали търговците да пътуват по суша до тяхната империя и изпратили изследователи по суша и море чак до Африка, за да разширят обсега на своята търговия и дипломация.

В почти всяка страна, влязла в контакт с монголите, първоначалното разрушение и потрес от завоюването ѝ от непознатото и варварско племе отстъпвали бързо на безпрецедентно активизиране на културния обмен, разширяване на търговията и надграждане на цивилизацията.² В Европа монголите избивали аристократичното рицарство на континента, но разочаровани от общата бедност на тези райони в сравнение с китайските и мюсюлманските страни, се отказали от тях и не си дали труда да завладеят градовете, да ограбят страните или да ги включат в растящата си империя. В крайна сметка Европа пострадала най-малко, но пък се възползвала от всички преимущества на този

контакт чрез търговци като фамилията Поло от Венеция и пратеничествата между монголските ханове и европейските папи и крале. Новите технологии и знания и натрупаното от търговия богатство породили Ренесанса, през който Европа преоткрила част от по-ранната си култура и още по-важно – възприела от Изтока печатарската технология, огнестрелните оръжия, компаса и сметалото. Както отбелязва английският учен Роджър Бейкът през XIII в.³, монголите успявали не само благодарение на военното си превъзходство; „те успявали със средствата на науката“. Макар и „жадни за война“, монголите са стигнали толкова далече, защото „посвещават свободното си време на принципите на философията“.

Като че ли всеки аспект на европейския живот – технологии, военно дело, облекло, търговия, храна, изобразително изкуство, литература и музика – се променил през Ренесанса в резултат от монголското влияние. В допълнение към новите форми на бойни действия, новите машини и новите храни, дори най-баналните страни на ежедневието живот претърпели промяна, когато европейците започнали да използват монголски тъкани и да носят панталони и жакети вместо туники и роби, да свирят на музикални инструменти със степен лък вместо да ги дърпат с пръсти, и да рисуват картини в нов стил. Европейците възприели дори монголското възклицание „ура“ – възторжен вик, който служел като израз на показна храброст и за взаимно окуражаване.

Като се имат предвид множеството постижения на монголите, едва ли изглежда чудно, че Джефри Чосър, първият автор, писал на английски език, посвещава най-дългата история в „Кентърбърийски разкази“ на азиатския завоевател Чингис хан от племето на монголите. Той пише за него и за постиженията му с нескрито страхопочитание. Оставаме изненадани всъщност, че образованите хора от Ренесанса са могли да правят подобни коментари за монголите, в които останалият свят днес вижда олицетворение на кръвожадно варварство. Портретът на монголите, оставен от Чосър или Бейкът, слабо се съгласува с образите, които сме възприели от по-късни книги или филми,

обрисувачи Чингис хан и неговата армия като диви орди, настървени за злато, жени и кръв.

Въпреки множеството изображения и картини на Чингис хан от годините по-късно, не разполагаме с негов портрет, направен приживе. За разлика от всеки друг завоевател в историята, Чингис хан никога не позволявал на никого да нарисува портрета му, да го изобрази в скулптура или да гравира името или образа му върху монета, а единствените му описания от съвременници са повече интригуващи, отколкото информативни. По думите на една модерна монголска песен за Чингис хан, „представяхме си външността ти, но умовете ни оставаха празни“⁴.

След като не разполагал с портрети на Чингис хан или каквото и да е монголско описание, светът можел да си го представя както желае. Никой не дръзвал да нарисува образа му, докато не изминал половин век от смъртта му, а след това всяка култура материализирала своята специфична представа за него. Китайците го изобразявали като възрастен мъж с бащински вид, с рехава брада и празен поглед, който наподобява по-скоро обезумял китайски мъдрец, отколкото свиреп монголски воин. Един персийски миниатюрист го рисува като турски султан, седнал на трон. Европейците го изобразяват като олицетворение на варварството – със свиреп поглед и жесток втрещен поглед, грозен до последната подробност.

Със своята потайност монголите завещали мъчителна задача на бъдещите историци, които искали да пишат за Чингис хан и неговата империя. Биографи и историци разполагали с твърде оскъдни данни, на които да се основават в описанията си. Те знаели хронологията на завладенията градове и победените армии; не съществували обаче много надеждни сведения за неговия произход, характер, мотивация или личен живот. През вековете били подхранвани неоснователни слухове, че близък до Чингис хан човек скоро след смъртта му записал в таен документ информация за всички тези аспекти на неговата личност. Китайски и персийски учени споменават за съществуването на мистериозния документ, а някои дори твърдят, че са го виждали през пе-

риода, когато Монголската империя била в апогея си. Близко век след смъртта на Чингис хан персийският историк Рашид ал-Дин описва това съчинение като „достоверна хроника“, написана „на монголски език и писменост“⁵. Той обаче предупреждава, че документът се пазел в съкровищницата, където „бил скрит и недостъпен за външни хора“. Ал-Дин подчертава, че „никой, който би могъл да разбере и да вникне“ в монголския текст, „не получил тази възможност“. След рухването на монголската власт повечето следи от тайния документ изчезнали, както изглежда, и с времето много от най-добрите изследователи стигнали до убеждението, че подобен текст никога не е съществувал, че е просто един от множеството митове за Чингис хан.

Както художниците от различни страни го рисували различно според творческото си въображение, така правели и учениците. От Корея до Армения се съчинявали всевъзможни митове и фантастични истории за живота на Чингис хан. В отсъствието на надеждна информация историците проектирали в тези описания собствените си страхове и фобии. През вековете изследователите правели съпоставки доколко жестокостите и агресивните действия на мъже като Александър, Цезар, Карл Велики или Наполеон се уравновесяват от техните постижения или особена историческа мисия. Що се отнася обаче до Чингис хан и монголите, техните постижения били забравени, а приписваните им престъпления и зверства – преувеличавани. Чингис хан станал прототип на варварин – кръвожаден дивак, безмилостен завоевател, който се наслаждавал на самото унищожение. Чингис хан, неговата монголска орда и до голяма степен азиатците като цяло станали едноизмерни карикатури, символ на всичко онова, което се намира отвъд границите на цивилизацията.

По време на Просвещението, в края на осемнайсети век, неговият заплашителен образ се появил в „Сиракът от Китай“ – пиеса за завоюването на Китай от Чингис хан. „Той се нарича цар на царете, огненият Чингис хан, който опустошава плодородните полета на Азия.“ В контраст с хвалебствието на Чосър за Чингис хан, Волтер го описва като „този разрушителен тиран... който гордо... стъпва по кралските вратове“, но въпреки това „не

е нищо повече от див скитски войник, израснал с оръжията и опитен в кръвопролитията“ (Първо действие, Втора сцена). Волтер представя Чингис хан като човек, изпълнен със злоба срещу висшите добродетели на заобикалящата го цивилизация и мотивиран от основното желание на варварина да насилва цивилизовани жени и да руши това, което не е способен да разбере.

Племето на Чингис хан се сдобило с разнообразие от имена – тартари, татари, мугали, могули, монголи, – но името винаги било съпроводено от ненавистно проклятие. Когато искали да покажат по-долното положение на азиатското и американското индианско население, учените от XIX в. го определяли като монголоидно. Като обяснение защо майки от висшата бяла раса понякога раждали деца със забавено развитие, лекари изтъквали лицевите характеристики на тези деца като „очевиден“ признак, че сред предците на детето имало жена, изнасилена от монголски боец. Такива увредени деца изобщо не били бели, а принадлежали към монголоидната раса. Когато най-богатите капиталисти парадирали с богатството си и подкрепяли антидемократични или антиегалитарни ценности, им давали подигравателното прозвище „могули“ – персийското име на монголите.

С течение на времето монголите станали изкупителни жертви за грешките и недостатъците на други народи. Когато Русия не успявала да поддържа технологично равенство със Запада или военно – с имперска Япония, това било заради страшното татарско иго, което ѝ наложил Чингис хан. Когато Персия останала по-назад от съседите си, това било защото монголите унищожили напоителната ѝ система. Когато Китай изостанал от Япония и Европа, причината била жестоката експлоатация и репресии на монголските и манджурските владетели. Когато Индия не могла да окаже съпротива срещу британската колонизация, това било заради ненаситната алчност на могулското управление. През XX в. арабските политици⁶ дори уверявали своите последователи, че мюсюлманите щели да изобретят атомната бомба преди американците, ако монголите не били изгорили великолепните арабски библиотеки и не били сринали градовете им. Когато американските бомби и ракети свалиха от власт талиба-

ните в Афганистан през 2002 г., талибанските войници приравниха американската инвазия към монголската, след което в израз на яростно отмъщение изклаха хиляди хазарейци – потомци на монголската армия, живеещи в Афганистан от осем века. През следващата година в едно от последните си обръщения към иракския народ диктаторът Саддам Хюсеин отправи подобни обвинения срещу монголите, когато американците нахлуха в страната му и го свалиха от власт.

Сред толкова много политическа реторика, псевдонаука и учени фантазии истината за Чингис хан е погребана и като че ли изгубена за следващите поколения. Неговата родина и областта, където се издигнал на власт, остават затворени за външния свят заради комунистите от двайсети век, които пазят мястото в строга изолация, както са правили воините през предходните столетия. Оригиначните монголски документи, така наречената „Тайна история на монголите“, била не само тайна, но и изчезнала, изгубена в дълбините на историята още по-мистериозно от гроба на Чингис хан.

През XX в. две събития създават неочакваната възможност да се разрешат някои от загадките и да се коригират отчасти сведенията за Чингис хан. Първото е разчитането на ръкописите, които съдържат ценната загубена история на Чингис хан. Въпреки предразсъдъците и невежеството по отношение на монголите изследователите през вековете съобщават за отделни срещи с легендарния текст за живота на Чингис хан. Както и с някои редки животни или птици, които се смятат за изчезнали, слуховете, че са били видени някъде, предизвикват повече скептицизъм, отколкото научен интерес. Най-сетне през XIX в. в Пекин е намерено копие от документа, написано с китайски логограми. Учените ги разчитат лесно, но думите нямат смисъл, защото са записани с шифър, който използва китайски знаци за монголски звукове от XIII в. Учените могат да прочетат само малките резюмета на китайски език, каквито има към всяка глава; там се съдържат интригуващи намеци за разказаното в текста, но иначе документът остава невъзможен за обяснение. Заради мистерия-